

POLITICKÁ GEOGRAFIE

ÚVOD, VYMEZENÍ A VÝVOJ POLITICKÉ GEOGRAFIE

Aktivity, jež je možné označit za politické, patří *k základním činnostem lidstva* jako jsou např. obstarávání potravin, náboženství atd. Je nepochybné, že jejich vznik je možné položit *do dávných dob*, kdy někteří jednotlivci sebe sama prohlásili za vůdce vesnice, klanu, do dob, kdy se boj o tyto pozice stal nepominutelnou částí života společnosti.

Politickou geografii lze proto definovat jako studium politické aktivity v prostorovém kontextu. Pro její pochopení je přitom klíčová úroveň *státu*, protože stát se od ostatních společenských institucí odlišuje svým *teritoriálním charakterem* - jinými slovy *státy představují základní stavební kámen prostorové organizace.*

Pro pochopení prostorové organizace politické aktivity ve světě se však *nelze omezit pouze na studium jedné organizační úrovně* - státu, nýbrž je nutné *zahrnout i úroveň:*

- *nadstátní (= globální)* – např. činnost nadstátních politických a ekonomických subjektů (OSN, globalizace, ...),
- *substátní (= lokální)* – federalizace, vzestup váhy regionů a metropolitních regionů aj.

Příklad:

Bez globálního pohledu by totiž politická geografie nemohla interpretovat např. změny na politické mapě Afriky koncem 19. století, podobně nemožné by bez zahrnutí lokální úrovně bylo vysvětlení změn na politické mapě Balkánu na konci 20. století.

Moderní politická geografie se zrodila na konci 19. století, přičemž u jejího zrodu stály aktuální globální politické otázky. V té době se totiž v důsledku nemožnosti dalšího prostorového rozmachu koloniálních říší a konce dominantní role Velké Británie v tomto systému, dostávaly *světové mocnosti do častých střetů a celý systém do krize*. To vyvolávalo *problémy a zásadní otázky*, jejichž povaha byla očividně globální – do hledání odpovědi se přitom aktivně zapojila i nová disciplína tzv. politické geografie.

Za počátek vývoje disciplíny bývají považovány *práce F. Ratzela* (Politische Geographie, 1897), který, inspirován *darwinismem* v biologii, popisuje stát jako „*živoucí organismus, který se šíří po určité části zemského povrchu*“. Podobné pojetí bylo charakteristické i pro práci *Kjellénovy* (švédský politik a právník).

Doba přelomu století je také počátkem ***geostrategické (geopolitické) tradice politické geografie*** – k prominentním postavám patří:

- *A. T. Mahan* (Američan), autor knihy *Vliv námořní síly na dějiny* z roku 1890 (termíny mořská × pozemní moc),
- *H. Mackinder* (Brit), který formuloval tzv. *heartland theory*,
- *N. Spykman* (Američan), který svou kritiku výše uvedené teorie shrnul do tzv. *rimland theory*.

Obě ideje se staly základnou ovlivňující po téměř celé 20. století myšlení státníků a reálnou politiku – blíže viz později.

Nechvalně známá škola politické geografie (tzv. Geopolitik) vznikla v meziválečném období v Německu. Jejím čelným představitelem byl *K. Haushofer*, který *oprášil Ratzelův koncept státu jakožto živého organismu*, který se pro naplnění svého účelu musí *územně rozpínat*, dokud neobsáhne celý „*přirozený lebensraum*“. Za jádra tzv. pan-regionů považovala německá škola Německo, Japonsko a USA, tyto státy si podle ní měly v podstatě rozdělit celý svět. Haushoferovy názory byly proto využity k legitimizaci expanzionistické politiky Třetí říše.

Po druhé světové válce ustoupila politická geografie od studia globálních otázek – k příčinám patří zejména:

- *diskreditace disciplíny* německou Geopolitik a také starší koloniální geografii,
- *změna mezinárodněpolitické situace* = zdánlivá stabilita politického uspořádání světa rozděleného studenou válkou a dlouhodobý hospodářský růst v zemích jádra neposkytovaly příliš mnoho podnětů a otázek pro politickou geografii.

Politická geografie proto v tomto období ustoupila k *apolitickému studiu prostorových aspektů státu*, známé jsou především dva *přístupy*:

- *vývojový přístup* = *developmentalismus* (studium územního vývoje státu),
- *funkcionalismus* (studium územní integrace / dezintegrace států), v tomto ohledu je známé např. Hartshornovo pojetí prostorové integrace státu jako výsledku protichůdného působení *centrifugálních a centripetálních sil*.

V tomto stavu zasáhla politickou geografii ***kvantitativní revoluce***, která na konci 50. let a v 60. letech dramaticky změnila předmět studia geografie - politickou geografii však *příliš nezasáhla*. V důsledku toho se ve srovnání s jinými geografickými disciplínami stávala poměrně rychle *nemoderní a zastaralou*, B. J. H. Berry (1969) v této souvislosti označil politickou geografii za „*za skomírající tišinu*“ ***geografie***.

K oživení politické geografie dochází až v ***70. letech*** v souvislosti s *globální krizí*, provázející transformaci světového hospodářství od fordismu k flexibilní akumulaci (specializaci). Široké spektrum *událostí*:

- studentské demonstrace,
- hnutí za lidská práva,
- rasové a sociální konflikty ve městech,
- protesty proti válce ve Vietnamu,
- obnovení militantního nacionalismu v západní Evropě a Kanadě,
- ale i globální důsledky hospodářské krize (ropného šoku) 1973/74,

měly *hluboký dopad na společenské vědy včetně geografie*, navíc znovu vynesly *do popředí politické otázky*. V geografii se objevují *nové přístupy* podrobující tvrdé kritice pozitivismu a redukcionismu kvantitativní prostorové vědy, která nedokázala vysvětlit podstatu palčivých společenských problémů, natož nabídnout cesty k jejich řešení.

Vznik tzv. „*radikální*“ ***geografie*** (nutnost zaujmout stanovisko × stáhnout se do kanceláře k apolitickému studiu prostorových struktur) *politizoval celou geografii* – podle Johnstona et. al. (1994) se „*všichni geografové stávají politickými geografy*“.

V tomto období byl zaveden také termín *la raisonnement géographique (geographical reasoning)* (francouzský neomarxistický geograf Y. Lacoste) – termín označuje nástroj / metodu analýzy průniku hierarchicky (měřítkově) diferencovaných prostorových struktur,

výrok souvisí s tvrzením, že *geografie slouží především k realizaci (vel)mocenských cílů (k vedení válek)*, že *geografové jsou vlastně informačními agenty* (narážka na geopolitiku a její ambici interpretovat mocenské konflikty ve světě).

V 70. letech se uvnitř politické geografie rozvíjí především *dvě oblasti studia*:

- *geografie voleb* = interpretace prostorové variability volebních výsledků na základě řady proměnných, rozvoj lze spojit s kvantitativními metodami,
- *geografie (lokalizačních) konfliktů ve městech* = každá změna využití ploch v urbánním prostoru je příčinou pozitivních nebo negativních externalit, které jsou sociálně (skupinově) specifické a mohou se stát příčinou konfliktu.

Přes nárůst počtu prací, reflektující nárůst počtu společenských a politických problémů, zůstává v 70. letech politická geografie *nesourodou disciplínou* – typickým rysem byla separace problémů na různých řádovostních úrovních (město × stát × mezinárodní otázky), jinými slovy „*politická geografie nebyla ničím víc než snůškou politických témat, které byly studovány geografy*“ (Taylor, 1993). Disciplíně scházela integrace se širší sociální teorií.

Možnost takové integrace poskytla **80. léta**, charakteristická rozvojem **politicko-ekonomických přístupů**, které ve valné většině vycházely z různých verzí *marxismu*. Politicko-geografické jevy začaly být interpretovány jako *výsledek procesů nerovnoměrného rozvoje* (růst rozdílů jádro × periferie), který je neoddelitelnou součástí kapitalistického systému světového hospodářství.

Zvláště vlivná byla tehdy *teorie světových systémů (world-systems theory)* I. Wallersteina. Tato teorie zdůrazňuje *integrováný přístup ke studiu politických a jevů a procesů na třech řádovostních úrovních* (globální × státní × lokální) – podstatné události, které ovlivňují naše životy se v současnosti odehrávají na globální úrovni světového hospodářství, avšak jejich dopad na život na lokální úrovni je zprostředkováván, zesilován nebo zeslabován politikou na mezoúrovni států.

Prostorová struktura světa je podle teorie světových systémů tvořena třemi *kvalitativně odlišnými částmi*: bohaté *jádro* (místo konečné akumulace kapitálu) je od využívané (vykořisťované) *periferie* odděleno dynamickou kategorií *semiperiferie* (znaky jádra i periferie).

Na konci 80. a v průběhu 90. let dochází v sociálních vědách včetně politické geografie obecně *k odklonu od velkých teorií (grand theories) a ke zdůraznění časového a prostorového kontextu sledovaných procesů*. Vzrůstá význam názorů, že naše poznání je více produktem *jazyka*, jímž popisujeme svět, než „objektivních faktů“, protože *svět není objeven a zkoumán, nýbrž popisován (dekonstrukce)*. Tím se zároveň zdůrazňuje *subjektivita každého poznání*.

STÁT

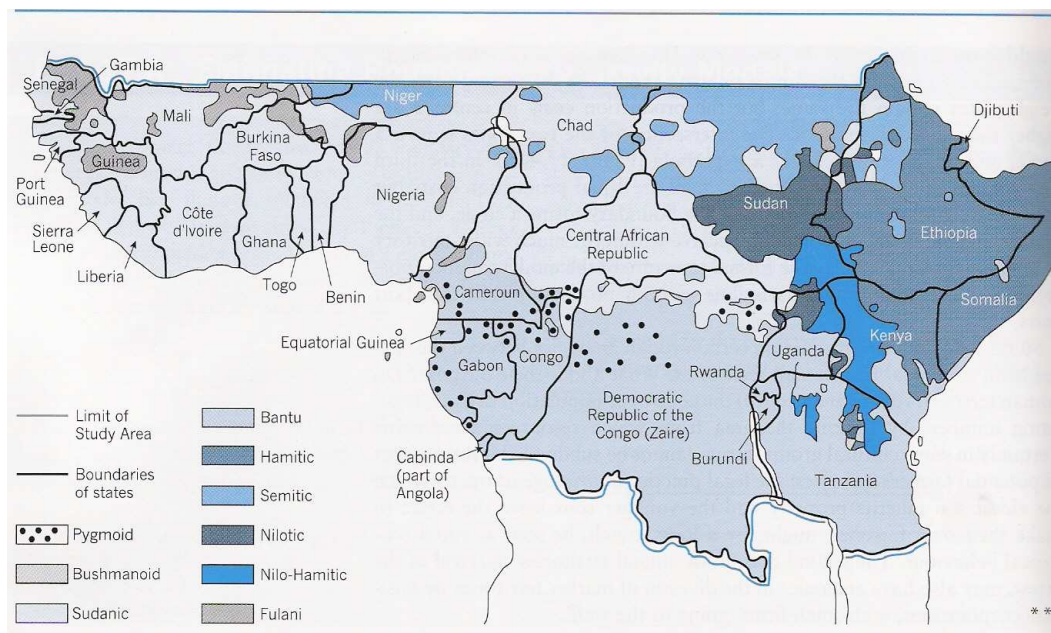
Státy jsou považovány za *stavební kameny mezinárodní společnosti*.

Vznik a prostorová expanze států

Idea státu se vyvinula nezávisle na sobě *na více místech zemského povrchu*, její počátky jsou podobné jako vznik prvních stálých sídel, diferenciace sídel na venkovská sídla a města vázané na dobu tzv. *neolitické revoluce*. V důsledku *věcného i prostorového oddělení zemědělských a řemeslných činností vznikla potřeba centrální moci, která by převzala kontrolu (vliv) nad určitým územím a jež by zajišťovala jakési organizační a obranné činnosti – tato idea vedla ke vzniku instituce státu*. Tento vývoj se odehrál zhruba před 7 až 5 tisíci lety (tzv. formativní éra), a to pravděpodobně v prostoru:

- Mezopotámie (tzv. Úrodného půlměsíce),
- v povodí řeky Indu,
- v Číně v údolí řeky Wei-Huang.

Z prostoru Mezopotámie se tato myšlenka *šířila do dalších částí světa*, z hlediska dalšího vývoje byla důležitá zejména prostorová expanze do *Fénicie a Egypta*, dále do oblasti *jižní Evropy* (postupně civilizace řecká a římská), po rozpadu římské říše následoval v době *feudální rozdrobenosti* v Evropě určitý *útlum*. Ten však byl v době vzniku absolutistických monarchií a v době po objevu zámořských kolonií vystřídán rychlým modernizačním procesem vázaným především na oblast *západní Evropy*. Zde také došlo k postupné tvorbě konceptu tzv. *národního státu* (znakem je z určitého generalizovaného nadhledu *shoda národa a existujícího státního území* spojená s vědomím určité kulturní sounáležitosti skupiny lidí žijící v určitém teritoriu).

Obr. 1: Vymezení států versus etnické hranice (jazyková struktura obyvatelstva) v Subsaharské Africe

Pramen: Haggett, P. 2001, s. 516, obr. 17.5

Spolu se zámořskými objevy a s kolonizací světa došlo k expanzi evropsky chápaného konceptu národního státu do celého světa, byť v řadě území se tato forma neukázala jako vhodná (Afrika – geometrické hranice rozdělující stejná etnika do různých států a naopak

spojující více etnik do jednoho státu, viz obr. 1) – základ řady současných válečných konfliktů v celém světě.

Největším *národem bez vlastního státu* jsou v současném světě *Kurdové* – více než 20 mil. Kurdů žije v tzv. Kurdistánu, oblasti, jež se rozkládá na území šesti různých států, viz obr. 1 (Turecko – cca 10 mil. Kurdů, Irák, Írán, Sýrie, menší množství Kurdů potom žije i v Arménii a Ázerbajdžánu).

Příkladem jiného relativně velkého etnika bez vlastního státu mohou být také *Palestinci* (celkem asi 6,5 mil. osob) – většina žije v Izraeli, velké skupiny dále v Jordánsku (2,1 mil.), Libanonu (400 tis.) a v Sýrii (350 tis.)

Obě skupiny (podobně jako řada dalších v celém světě) jsou zdrojem napětí a konfliktů, které komplikují již i tak složitou situaci v regionu Blízkého východu.

Geografická charakteristika státu

Žádný stát nemůže existovat bez vlastního území (teritorialita).

*Velikost, tvar a relativní poloha státního území určitě mají velký sociální a politický význam, nicméně jednoduché generalizace charakteristické pro počáteční období výzkumu tohoto fenoménu v rámci tzv. **teritoriální morfologie** nejsou možné – hovořit o výhodách a nevýhodách států s určitou velikostí a tvarem území je příliš velkým zjednodušením, tyto skutečnosti musí být uvažovány vždy v širokém kontextu (např. v kontextu polohy v rámci jádra či periferie, bohatství přírodních zdrojů apod.).*

Podle tvaru území lze rozlišit státy:

- *kompaktní* = takový typ státu (střed se nachází zhruba ve stejné vzdálenosti od každého místa na hranici) mohl např. z hlediska ovládnutí státu centrální mocí před nástupem moderních dopravních a telekomunikačních technologií znamenat určitou výhodu;
- *fragmentované* = jde o státy, které sestávají ze dvou či více oddělených částí, což může do určité míry znesnadňovat určité typy interakcí; často jde zejména o ostrovní státy, z kontinentálních států lze jako příklady uvést Rusko, Arménii, Ázerbajdžán, ...;
- *prodloužené (protažené)* = extrémními příklady tohoto typu státu mohou být Chile či Vietnam;
- *s výběžky státního území*, které vybíhají z kompaktnějšího jádra státního území, takový výběžek se mohl do určité míry vyvíjet v určitých dobách odlišným způsobem než zbytek státu, např. Thajsko;
- *perforované* = státy, uvnitř jejichž území leží nějaký jiný stát (např. JAR × Lesotho, Itálie × San Marino a Vatikán aj.).

Určitý *specifický typ státního území* představují ***oblasti, jež jsou od zbytku státu oddělena územím jiného státu.*** Může jít o tzv.:

- *exklávy* = území, které leží na *pobřeží*, např. Kaliningradská exkláva (Rusko) či exkláva Cabinda (Angola);
- *enklávy* = vnitrozemské území obklopené ze všech stran jiným státem, např. Náhorní Karabach (křesťanství) v Ázerbajdžánu (islám) apod.

Změny rozsahu státního území mohou spočívat:

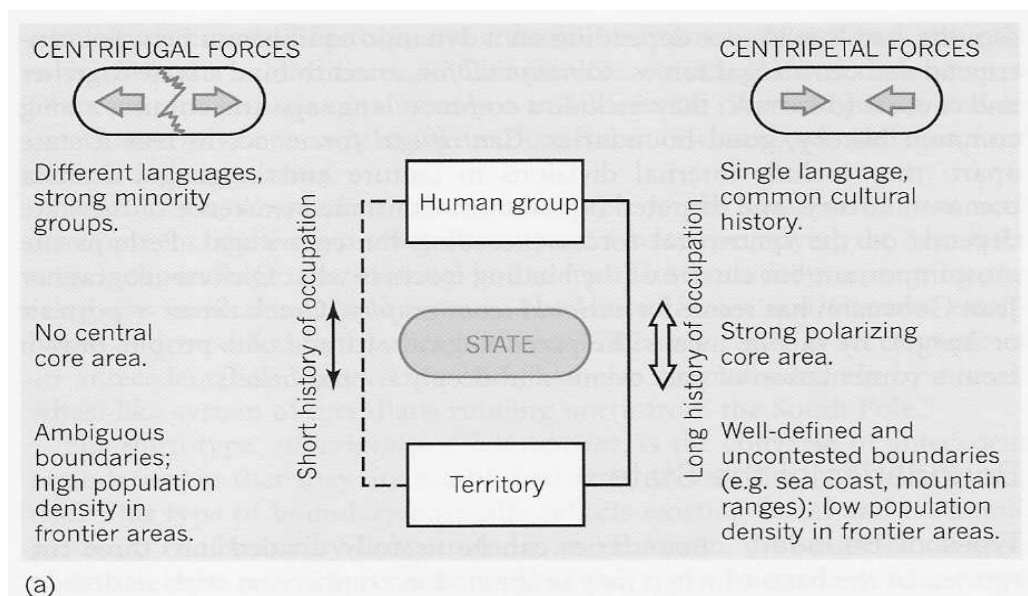
- *v jeho nabývání*, a to:
  - přirozenou cestou (např. naplavením),
  - umělou cestou (např. poldery v Nizozemí),

- smluvní cestou (např. Washingtonskou smlouvou z roku 18678 přešla Aljaška z Ruska do USA),
- rozhodnutím mezinárodních konferencí (např. rozdělení Těšínska velvyslaneckou konferencí v roce 1920 mezi ČSR a Polsko),
- nebo vydržením (např. území Falklandských ostrovů Velkou Británií);
- *v jeho pozbyvání*, spočívajícím např. v odtržení (secesi) části území státu (např. Belgie od Holandska v roce 1830 nebo Bangladéš od Pákistánu v roce 1972);
- *v důsledcích*, spojených u původního státu se shora uvedenými způsoby nabývání státního území nabývajícím státem.

Vznik států byl v evropském prostředí obvykle poměrně dlouhodobou záležitostí. Přitom se do značné míry uplatňoval trend postupné expanze státu z tzv. **jádrového území** (*core area*). V rámci tohoto územního růstu stát *postupně absorboval sousední území*, dokud tento postup nebyl *zablokován sousedním státem* – poté následovala fáze konzolidace hranic.

Původní centrum si však i nadále obvykle uchovává vlastnosti a funkce jádrového území – v tomto území obvykle:

- leží největší města daného státu (obvykle včetně hlavního města),
- vyskytuje se zde největší koncentrace obyvatelstva,
- nejhustší dopravní síť,
- nejvýkonnější ekonomické oblasti atd.

Obr. 2: Působení centripetálních a centrifugálních sil v území státu
Pramen: Haggett, P. 2001, s. 519, obr. 17.7

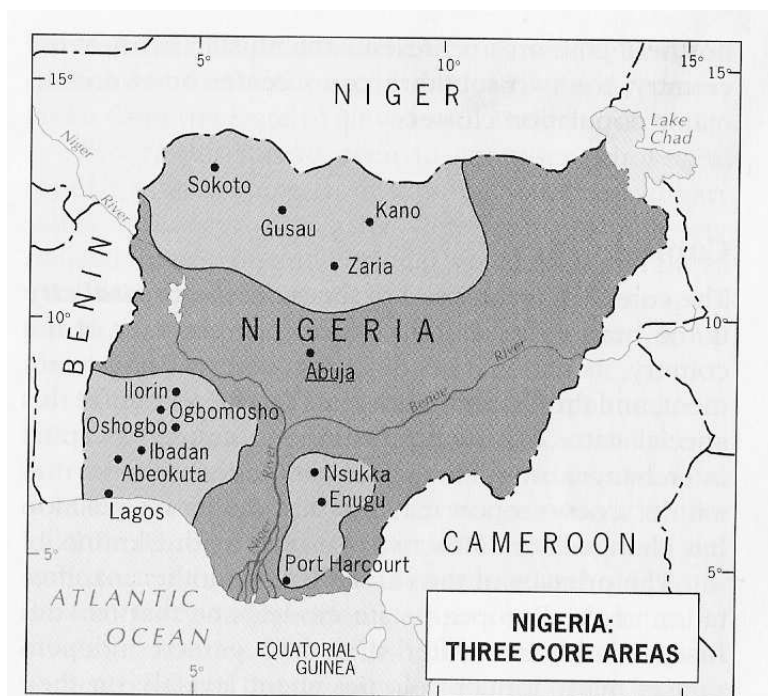
Jako příklady jádrových území lze uvést v Evropě např. Pařížskou pánev, oblast Londýna, Porúří, českou pánev atd. Jádrová území lze sledovat i ve státech vzniklých v důsledku expanze evropského státního modelu i jiných oblastech světa, a to včetně afrických koloniálních států.

Z hlediska existence jádrového území lze vyčlenit:

- *státy s jedním jádrovým územím*;
- *státy s více jádry* = např. USA, Nigérie (viz obr. 3) apod.; takový stav může být stimulem odstředivých sil fungujících v daném státě a být tak do určité míry hrozbou rozpadu státu (devoluce) – potom záleží na relativní síle jednotlivých jádrových území (existenci

každého státu lze v podstatě vnímat jako důsledek působení *vzájemně protikladných dostředivých (centripetálních) a odstředivých (centrifugálních) sil* – pro přetrvání státu je potom rozhodující jejich vzájemný poměr;

- *státy bez zjevného jádrového území* = např. Kongo, Čad, Mongolsko, Bangladěš, ...).

Obr. 3: Tři jádrové oblasti v Nigérii

Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 357, obr. 26.1

Příklady centripetálních a centrifugálních sil působících uvnitř státu (viz též obr. 2):

- *centripetální síly* = příhodné administrativní uspořádání státu (vhodná úroveň centralizace a decentralizace = přenesení výkonu určitých činností na nižší jednotky), leadership (vůdcovství, existence osobnosti, která spojuje národ a stát – např. Perón, Tito, de Gaulle), existence vnějšího nebezpečí, školství, národní ideologie, stupeň intenzity vazeb a výměny uvnitř státu, ...);
- *centrifugální síly* = důsledkem jejich převahy byl např. rozpad koloniálních říší, rozpad SSSR, Jugoslávie, Československa, Etiopie, ..., patří sem zejména kulturní (jazyk, národnost, ...), ekonomické, vzdálenosti a jiné faktory.

V rámci států hraje podobnou roli jako jádrové území také samotné **hlavní město**. Po získání nezávislosti se řada bývalých kolonií rozhodla *přemístit své hlavní město* – důvody:

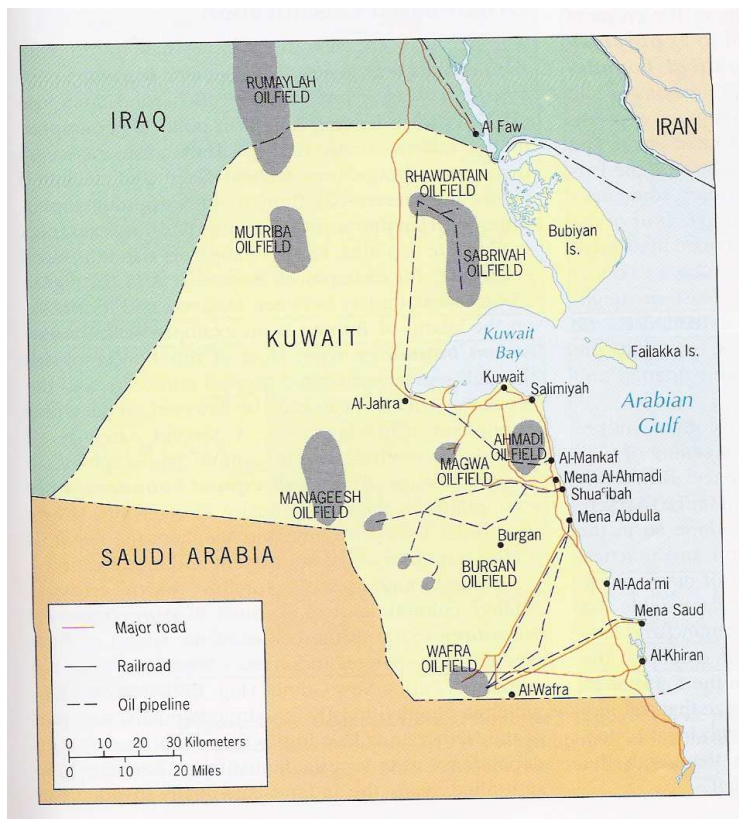
- *přiblížení města z nevýhodné periferní polohy blíže geografickému středu státu*, např. Nigérie (přesun z pobřežního Lagosu do vnitrozemského města Abuja), Malawi (Zomba → Lilongwe), Pákistán (Karáčí → Islamabad), ...;
- *symbolická změna*, např. psychologické narušení vazby k bývalé koloniální velmoci (v Pákistánu hrála roli i snaha vlády přiblížit hlavní město historickému jádru státu), zdůraznění ekonomického vzestupu a úspěchu (Malajsie – výstavba ultramoderní metropole Putrajaya asi 40 km jižně od Kuala Lumpur), ...

Území jednotlivých států jsou oddělena **mezinárodními hranicemi** (plocha, rovina, nikoliv čára na povrchu!!!). Vymezení této plochy může někdy vést ke vzniku *konfliktů* např.

ohledně využití zdrojů nacházejících se pod zemským povrchem – příklady:

- spor *Německa a Nizozemska* kvůli zemnímu plynu (Německo žádalo kompenzace za „ztracený“ plyn);

- podobně zámkou *zabrání Kuvajtu Irákem* v roce 1990 byl spor o ropné pole překračující hranici mezi těmito dvěma státy – viz obr. 4;
- analogické spory se mohou týkat např. *emisi znečišťujících látek do ovzduší* apod.

Obr. 4: Ropná pole jako příčina válečného konfliktu v roce 1990
 Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 357, obr. 26.1

Proces vymezování hranic obvykle probíhá ve třech fázích:

- *define* = v této fázi jde o dosažení mezistátní dohody o hrubém průběhu hranice;
- *delimitate* = zanesení hranice do mapy, nutný je souhlas obou smluvních stran;
- *demarkace* = vlastní vyznačení hranice v terénu (hraničníky, ocelové sloupky, plot, ...).

Do dnešní doby zdaleka nejsou všechny mezinárodní hranice na světě dovedeny do fáze demarkace (nákladnost).

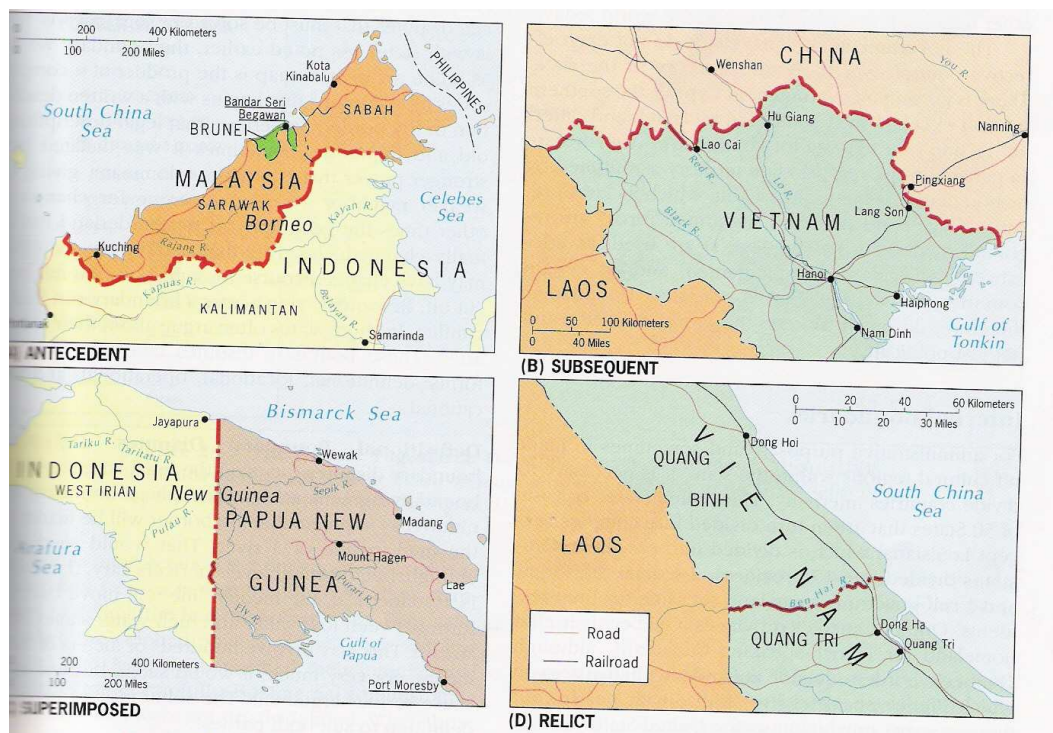
Typy hranic

Z různých hledisek lze vymezit různé typy hranic:

- *geometrické hranice* = přímé hraniční linie, které *nerespektují* žádné přírodní ani kulturní znaky krajiny (časté v Africe, hranice mezi USA a Kanadou západně od Velkých kanadských jezer aj.);
- *fyzicko-politické (přirozené politické) hranice* = hranice, jejichž průběh odpovídá přirozeným fyzickogeografickým rysům krajiny (horské hřebeny, řeky, ...), např. Pyreneje mezi Španělskem a Francií, Rio Grande mezi USA a Mexikem ...; v této souvislosti je nutné zdůraznit ještě měnící se úlohu takových přírodních prvků – řeka může rozdělovat i spojovat, některé hranice tohoto typu jsou proto stabilní, jiné ne;
- *kulturně-politické (antropo-geografické) hranice* = hranice, které respektují rozložení (distribuci) kulturních a socioekonomických charakteristik, např. přechody jazykové,

národnostní apod.; např. do určité míry hranice mezi republikami bývalého SSSR, hranice v bývalé Jugoslávii, daytonské hranice v Bosně apod.

Obr. 5: Genetická klasifikace typů hranic
Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 351, obr. 25.6

Genetická klasifikace hranic (klasifikace podle evoluce, vzniku hranic, viz obr. 5), jejím tvůrcem je R. Hartshorne, významný americký politický geograf poloviny 20. století:

- *antecedentní hranice* = jedná se o hranice, které existovaly již před vznikem současných forem osídlení, pozdější osídlení určité oblasti průchod takové přirozené hranice (prales, hory, ...) bylo nucené respektovat;
- *subsekventní hranice* = tento typ hranic je v kulturní krajině důsledkem dlouhodobého vývoje, úprav a přizpůsobení, na rozdíl od předcházejícího typu vzniká až po té, co je obyvatelstvo a systém osídlení stabilizován;
- *superimposed (překryvné) hranice* = tento typ hranice je násilně zanesen do jednotné kulturní krajiny, do krajiny, v níž existuje stabilizované osídlení – např. Západní Irian na ostrově Nová Guinea je osídlen Papuánci stejně jako východní část ostrova, nicméně v důsledku komplikovaného vývoje je tato část ostrova oddělena uměle nakreslenou hranicí;
- *reliktní hranice* = typ hranice, která již formálně neexistuje (byla zrušena), přesto jsou její stopy stále patrné a vnímané (např. bývalá hranice mezi Severním a Jižním Vietnamem, bývalá hranice mezi NDR a Západním Německem apod.).

K základní geografické charakteristice státu patří i jeho obyvatelstvo.

Stát – definice, pojmy, státní moc

Stát = univerzální instituce (má vztah k celé společnosti), která vytváří všeobecně závazná pravidla chování, důležitým rysem je skutečnost, že zároveň dokáže prosadit dodržování těchto pravidel. Prostřednictvím toho je možno hovořit o mediačním charakteru státu, tzn.

že stát zajišťuje srovnatelné podmínky pro seberealizaci jednotlivců a pro vytváření stavu obecného dobra ve společnosti.

Stát vznikl v takové fázi vytváření společnosti, v níž již nestačila organizace a vztahy omezené jen na uskupení lidí (rodiny, rod) s dovnitř orientovaným řádem (pravidly chování) – *předstátní rodová společnost*. *Prohlubující a rozšiřující se veřejný charakter vztahů mezi lidmi* přinášel požadavky na takovou jejich obecnou (nadrodovou) úpravu, která by se týkala celého území – tato situace nastala právě v souvislosti s *neolitickou revolucí*.

Stát se přitom postupně vyvíjel od monokratické a aristokratické podoby, přes uplatňování různých modifikací přímé a zastupitelské demokracie, až ke stávající podobě, která (v tradičním eurocentrickém a angloamerickém pojetí) charakterizuje stát jako demokratickou, mocensky vyváženou a kontrolovanou instituci neboli věc veřejnou (res publica).

Tradiční pojetí státu je obsaženo ve velmi často uváděné Jellinekově (1906) **tříprvkové charakteristice podstaty státu** – podle ní se každý stát skládá:

- ze státního území,
- z obyvatelstva (lidu) jej obývajících,
- z určité organizace tohoto obyvatelstva, která slouží k výkonu státní moci.

Zajímavým tématem, které souvisí s problematikou je koncept **státní moci**. Moc je společenský jev, jehož základem jsou *vztahy mezi jednotlivci, společenskými skupinami a institucemi*. V rámci těchto vztahů se lze setkat s projevy vzájemného:

- *respektování,*
- *ovlivňování.*

Základem autority určitého subjektu je jeho *dobrovolné uznávání a respektování* ze strany jiných subjektů - v takovém případě hovoříme o **přirozené autoritě**. Taková autorita s sebou zpětně přináší *určitý vliv či schopnost působit jako organizující faktor* ve společenských vztazích – tato skutečnost **zakládá legitimitu autority ve společenských vztazích**. V rámci státu je legitimita posunuta ještě dále, je nahrazena takovými formami vlivu, které zajišťují i **nedobrovolné podřízení vůle ovlivňovaného**.

V moderních demokratických státech se proto za státní moc považuje legitimní, právem sankcionovaná schopnost státu ovlivňovat subjekty společenských vztahů a jejich chování, a to i proti jejich vůli. Od moci jiných institucí se státní moc liší především tím, že je *právně regulovaná* – **právní řád** zmocňuje stát k uplatňování státněmocenského monopolu. V tomto smyslu je do určité míry kontroverzní myšlenka, která považuje *právo za sublimované násilí* (Bárány, 1992).

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že stát je společensky univerzální institucí, která je subjektem nejvyšší (výsostné) veřejné moci ve vztahu k danému území. Stát je v tomto smyslu **originárním nositelem suverénní (svrchované) veřejné moci**. **Suverenitou (svrchovaností) státu** se rozumí *nezávislost a neomezenost státní moci na jakékoliv jiné vnitřní nebo vnější moci*.

Navenek, ve vztahu k jiným státům, se suverenita státu (jeho vnější autorita) v současném mezinárodním systému projevuje především v podobě zásady tzv. **svrchované rovnosti** – dynamika těchto vztahů je však *značná*, neboť se do ní také promítají konkurující moci států.

Státní moc se tak může dostávat do *závislosti na jiných státech (uskupeních států)*, a to v důsledku řady *činitelů* (např. vojenské, politické, ekonomické a ideologické faktory).

Od takto definovaných stavů závislosti je potřeba **zásadně odlišovat situace**, kdy *suverénní státní moc svobodně rozhoduje o tom, že se stává součástí určitého vyššího (nadstátního) celku nebo uskupení států* (např. vstup kandidátských zemí do EU).

Významnou úlohu při zachování vnější suverenity státu plní **mezinárodní právo a subjekty jeho ochrany**.

Často používaným pojmem je označení **moderní stát**. Přívlastek moderní se používá ve snaze odlišit dnešní stát od obdobných institucí starověku, středověku a také novověku. **Základní charakteristiky moderního státu:**

- *ústavní stát* = stát, který má nejen ústavu, ale také jednotný právní řád;
- *právní stát* = stát, v němž má právo primát (panství) nad státem, respektive státní moc je vázána právem a legalita je podmínkou jakéhokoliv působení státní moci; v právním státě jsou právem stanovena pravidla chování státních orgánů jako předpoklad ochrany obyvatelstva před státem samotným, před libovůli jeho orgánů; principem právního státu je také existence nezávislého soudce, soudní ochrana práv a svobod;
- *demokratický stát* = stát zajišťující a reprezentující vliv lidu na státní moc a vládu v podmínkách suverenity lidu, principu legitimacy, legální legitimacy, dělby moci;
- *sociální stát* = stát usilující o snižování sociálních rozdílů (princip přerozdělování, garance minimálního příjmu, sociální politika, sociální síť, veřejná sociální péče, ...) a dále obvykle zajišťující ochranu práce, podporu vzdělávání, hospodářskou politiku, podporu hospodářského růstu, podporu a ochranu hospodářské soutěže.

Formy státoprávního uspořádání moderního státu

Moderní stát musí, přes variabilitu forem vlády a svého vnitřního členění, **naplňovat a garantovat demokratické principy a postupy**. K těm patří především:

- **suverenita (svrchovanost) lidu** = *vláda lidu, vláda lidem a vláda pro lid*, charakteristiku lze opřít o následující teze:
  - respektování vlády většiny,
  - respektování ochrany menšin,
  - respektování vlády načas,
  - respektování práva občanů odpor,
  - ...;
- **politický pluralismus**;
- **princip omezené státní moci a ochrany základních práv a svobod**;
- **princip dělby moci** = *rozdělení státní moci a funkcí mezi více orgánů (institucí)*; dělba moci může být:
  - *horizontální (institucionální)* = základním prvkem dosažení této dělby moci bylo *odnětí zákonodárné a soudní funkce* dosavadnímu nositeli jednotné státní (panovníkovi) a zavedení *systému vzájemných brzd a vyvažování (checks and balances)* → zákonodárná × výkonná × soudní moc;
  - *funkcionální*;
  - *vertikální* = míra centralizace × decentralizace státu (viz pasáž věnovanou územnímu uspořádání státu).

Forma vlády vyjadřuje, kdo a jakým způsobem vládne a jaké jsou vztahy mezi nejvyššími státními orgány. Z hlediska nositele státní moci (tj. kdo a jakým způsobem vládne) se obvykle rozlišují *dvě základní formy vlády*:

- **monarchie** = ve své *původní podobě* byla zpravidla spojena s *vládou suverénního (privilegovaného) jednotlivce*, který svůj nárok na vládu odvozoval od teokratického, patriarchálního, patrimonialního nebo později smluvního základu – *formy*:
  - *absolutní monarchie* = veškerá moc je soustředěna v rukou panovníka, který stojí mimo právní řád,
  - *stavovská monarchie* = v jejím rámci panovník uznává zastupitelské (korporační) a poradní právo privilegované části obyvatelstva, tj. stavů,
  - *dualistická monarchie* = panovník disponuje právem absolutního veta proti rozhodnutím (zákonům) parlamentu, je mu podřízena výkonná moc a jmenováním soudců má vliv na výkon soudní činnosti (např. ještě dnes v Saúdské Arábii, Maroku, Jordánsku),
  - *parlamentní monarchie* = výrazně modifikovaná verze konstituční monarchie, panovník je spíše formální hlavou státu, obvykle nedisponuje suspenzivním (pozastavovacím) vetem vůči zákonům parlamentu a nemá zákonodárnou iniciativu (ve zkratce lze říci „panovník panuje, ale nevládne“).

- **republika** = v současnosti jde v demokratických státech o *převládající formu vlády, její hlava státu je dočasně volena, je podřízena právnímu řádu a nemá žádná osobní privilegia*. *Formy*:
  - republika s *parlamentní* formou vlády – např. ČR,
  - republika s *prezidentskou* formou vlády = důsledné provedení horizontální dělby moci, *vláda je jmenována prezidentem a v pojetí obvyklém v parlamentních formách vlády vlastně neexistuje*, neboť se – důsledně vzato – jedná o poradní a výkonný sbor prezidenta, základem jejího jednání a rozhodování je názor a stanovisko prezidenta (vláda tudíž např. v USA není odpovědná parlamentu!),
  - *švýcarská direktoriální* forma vlády = projev *koncentrovaného výkonu státní moci* v podobě vlády shromáždění, moc zákonodárná i výkonná jsou svěřeny parlamentu, vláda je volena parlamentem a je mu také odpovědná (vláda je výkonným výborem parlamentu);
  - *modifikované systémy* (smíšené formy vlády) – výsledkem může být např. propojení republikánských a monarchistických rysů (např. volené monarchie v Malajsii a Spojených arabských emirátech), v některých afrických zemích byly základní rysy republikánské formy vlády spojeny s funkcí doživotně voleného prezidenta (Zaire, Malawi), v Evropě představuje nejvýznamnější modifikace neoprezidentský systém ve Francii a kancléřská republika v Německu.

Územní uspořádání moderního státu

Územní uspořádání moderního státu je spjato s vertikální dělbou moci. *Ta vypovídá o způsobu územní organizace státu, o stupni centralizace nebo decentralizace státní moci a s tím související mírou autonomie jednotlivých územních jednotek.* Moderní stát se *člení*:

- buď na **územněpolitické jednotky**, které mají ústavně politické *znaky státu* – v tomto případě jde o **federativní stát**;
- nebo na **územněsprávní jednotky**, jež jsou ve větší nebo menší míře *podřízeny centru* a prostřednictvím jeho orgánů dochází k výkonu státní správy a případně soudnictví daného státu – v tomto případě jde o **unitární stát**.

Federativní stát lze považovat za stát států, který tvoří *jediný (ústavně politický) subjekt*, což je zvláště patrné z pohledu mezinárodního práva. Právním základem existence federace je *ústava federace*, vedle níž má každý ze subjektů federace svoji *vlastní ústavu*. Kromě toho existuje obvykle *dvoji*:

- *zákonodárství*,
- *soustava nejvyšších státních orgánů*,
- *soudní soustava*,
- *státní občanství*.

V ústavách federace je navíc zakotveno *řešení vzájemných vztahů mezi subjekty federace a federací samotnou* – jedná se především o účast na řízení federace, na tvorbě orgánů federace a dále o vymezení ústavodárné a zákonodárné působnosti federace a jednotlivých subjektů.

Subjekty federace mohou být:

- *státy* (USA, Austrálie, Indie, Brazílie),
- *kantony* (Švýcarsko),
- *země* (SRN, Rakousko),
- *provincie* (Kanada),
- *republiky* (Rusko),
- v rámci některých federací se lze setkat také s *federálními územními jednotkami* (např. území některých hlavních měst – Washington D.C., Moskva, Brasília, Cannbera, ... a nebo přímo s federálními územími, jež jsou pod přímou správou federace – např. v Rusku a v Kanadě).

Každý ze subjektů federace má zpravidla ještě *své vlastní územněsprávní členění*.

Pro unitární stát je typické, že se jeho území člení na územněsprávní jednotky, které jsou podřízeny jediné ústřední státní moci, i když pochopitelně reprezentované více orgány.

V jednotlivých územněsprávních jednotkách vytváří stát za účelem realizace státní správy pravidelnou strukturu *územních a místních orgánů státní správy*. Územněsprávními jednotkami mohou být např.:

- *okresy*,
- *kraje*,
- *provincie*,
- *vojvodství*,
- *župy*,
- ...

Pro posouzení daného systému státní správy je podstatné **hledisko soustředění výkonu státní správy u jednoho orgánu státní správy nebo naopak u více orgánů** – v tomto smyslu lze rozlišit:

- *horizontální dekoncentraci* = v tomto případě jde o *distribuci*, případně *redistribuci věcné působnosti mezi souřadnými, tj. sobě nepodřízenými orgány veřejné správy*; nejzřetelněji se tento jev projevuje na ústřední úrovni vznikem nových, rozdělováním existujících a s tím souvisejícím případným rušením ministerstev nebo jiných ústředních orgánů státní správy (např. vznik ministerstva pro místní rozvoj z ministerstva hospodářství, zánik ministerstva privatizace apod.);
- *vertikální dekoncentraci* = v tomto případě dochází k *přenášení části věcné působnosti ústředního orgánu na jeho nižší (územní) orgány*, což je doprovázeno *delegováním*

(*decentralizací rozhodovacích pravomocí*). Prostřednictvím toho vznikají specializované vertikálně dekoncentrované (územní) orgány státní správy, které buď odpovídají správně územnímu uspořádání státu nebo jsou koncipovány specificky (těžební a báňská činnost, řízení letového provozu, ...). Funkcí takových dekoncentrovaných orgánů je *přímý a rychlý výkon státní správy*.

Příkladem vertikální dekoncentrace v ČR mohou být krajské úřady, úřady obcí s rozšířenou působností (obce III. stupně), pověřené obecní úřady (obce II. stupně) atd.

Kontinentálně evropský systém veřejné správy je charakterizován tzv. dvojkolejností územní správy, tj. působením *dvou relativně nezávislých správních okruhů (kolejí)*:

1. *první kolej*, představovaná **orgány územní státní správy** (v ČR např. ministerstva, bývalé okresní úřady, katastrální úřady, části krajských úřadů), je řízena vládou, respektive jednotlivými ministerstvy; jejím úkolem je *výkon úkolů a cílů státu, jež jsou stanoveny v rozhodnutích (zákonech) parlamentu*;
2. *druhá kolej* je potom reprezentována **volenými orgány samosprávy**, tzn. jde správu, která *vykonává rozhodnutí (vyhlášky) jiných veřejnoprávních subjektů než je stát* – takovými subjekty jsou především tzv. *autonomní (nestátní) veřejnoprávní korporace (společenství)* – jako příklady lze uvést zejména:
  - *subjekty územní a místní samosprávy*, tzn. obce / obecní zastupitelstva a kraje / krajská zastupitelstva, jež mají právo vydávat místní vyhlášky a jejich prostřednictvím upravovat a řídit záležitosti podle svého uvážení ve svém územním obvodu – např. regionální rozvoj a dopravní obslužnost jsou zcela v rukou krajů apod.;
  - *sociálně-profesní a kulturně-duchovní samosprávy*, např. lékařská komora, židovská obec apod.

Státní správa a samospráva se souhrnně označuje pojmem **veřejná správa**.

Rozdělení veřejné správy na státní správu a samosprávu je *důsledkem emancipačního a decentralizačního vývoje místní samosprávy vůči centralizované státní správě absolutistické monarchie* – během dlouhého vývoje přešly některé „státněprávní“ činnosti na orgány místní samosprávy. Přitom se jednalo původně o *francouzský model*, který byl zejména v *německy mluvících zemích* (včetně Rakouska-Uherska) modifikován tím, že orgány místní samosprávy začaly vedle samosprávních funkcí vykonávat také část přenesené místní správy. S tímto tzv. **smíšeným modelem** se lze setkat i v ČR, neboť jak obce tak i kraje vykonávají kromě své samosprávné působnosti i určitou část přenesené státní správy v tzv. *přenesené působnosti*.

Příklady:

- *kraj* v přenesené působnosti vykonává státní správu týkající se veřejné autobusové dopravy (vydává licence na autobusové linky, schvaluje jízdní řády), zároveň ale v samostatné působnosti (tedy v rámci samosprávy) zajišťuje tzv. základní dopravní obslužnost, dále nakládá se svým majetkem, hospodaří podle svého rozpočtu, zajišťuje rozvoj územního obvodu kraje, ...;
- *obec* v přenesené působnosti vykonává státní správu týkající se např. výdeje občanských průkazů, pasů, řeší dopravní přestupky apod., na druhé straně v samostatné působnosti (tedy v rámci samosprávy) zpracovává např. územní plán, nakládá se svým majetkem, hospodaří podle svého rozpočtu, ...

Angloamerický systém veřejné správy na místní úrovni vyplynul z odlišných historických a politických podmínek, **byl vytvářen zdola a získal podobu, která je**

*charakterizována anglickým „**the self-government**“.* Základní systém místní správy je v angloamerické oblasti (včetně Kanady, Austrálie a Nového Zélandu) tvořen *orgány samosprávy*, zatímco orgány místní státní správy (local government) plní spíše komplementární funkce. Současně je však nutné dodat, že *působení orgánů „local government“ je postupně značně posilováno* (zajištění úkolů vládní regionální, rozpočtové, sociální, zdravotní, ... politiky).

S určitou mírou decentralizace se v *unitárním státě* lze setkat také při poskytování ***autonomie některým územněsprávním jednotkám***, jejichž *hranice respektují historické, národní, etnické, kulturní a případně některé jiné zvláštnosti*. V této podobě se však již nejedná o decentralizaci v podobě „pouhé“ samosprávy, ale o decentralizaci v podobě ***regionalismu***. Tyto autonomní subjekty, respektive jejich zastupitelské orgány, mohou ve vymezených oblastech již dokonce *přijímat zákony* (oblastní orgány na Sicílii a v Jižním Tyrolsku v Itálii, ve Skotsku a Walesu ve Velké Británii), nebo dokonce *disponují právem zákonodárné a ústavodárné iniciativy* (Andalusie, Katalánsko, Baskicko a Galicie ve Španělsku). Ve své podstatě tak jde o jakýsi *přechod mezi unitárním a federálním státem*.

Na základě výše uvedeného lze proto závěrem konstatovat, že *ve veřejné správě moderních států se výrazně uplatňuje **princip subsidiarity***, který vychází z respektu heterogenity zájmů ve společnosti a autonomie jednotlivce ve společnosti. ***Jednotlivé instituce, které reprezentují stát, jeho územní části a společenství, mají podle této zásady subsidiárně (tj. zástupně) plnit pouze takové úkoly, které nemohou nižší celky (společenství) nebo jejich orgány dobře nebo lépe plnit samy.***

GEOPOLITIKA

První velkou geopolitickou teorií představuje dílo amerického admirála A. T. Mahana – kniha *Vliv námořní síly na dějiny (1660 – 1783)*, která vyšla roku 1890. V této knize je obsažena originální *vize světové mocenské rovnováhy*, která má přesně vymezeny dva protikladné póly:

- *mořskou moc*,
- *pozemní moc*.

Terénem, v němž A. Mahan prokazoval pravdivost své teorie, byla hlavně *Asie*. Ta je sice zpravidla dělena na východní a západní, ale moc se v ní podle něho pohybuje *severním a jižním směrem*. Centrální pozici v Asii zaujímá rozsáhlá masa *ruského impéria* – které je nejdůležitější pozemní mocností. Mocenská rozpínavost Ruska je vedena snahou *dosáhnout moře pohybem na jih na obou křídlech říše*.

Proti tlaku pozemní moci působí námořní moc. Vzhledem k možnostem manévru a rychlosti se *mořská moc* jevila A. Mahanovi jako *vítězící a říše moře jako světová říše*. Avšak závislost mořské moci na vodních komunikacích vede k tomu, že „*centrum Ruska nemůže být zlomeno*“. V tlaku proti pozemní moci se proto vytváří určitá úroveň solidarity mezi zájmy Německa, Velké Británie, Japonska a Spojených států, jakožto hlavních představitelů námořní moci.

Výsledkem je *rozdělení asijského kontinentu*, přičemž mezi územím pozemní a námořní moci vznikl *pás politické nestability* vymezený cca 30° a 40° severní šířky – do tohoto pásu nepřetržitěho konfliktu podle A. Mahana patří Suez, velká část Turecka, Palestina, Sýrie, Mezopotámie, větší část Persie (Íranu), Afghánistán, Pamír, oblast řeky Jang-c' - t'iang v Číně atd.

Druhým představitelem velkých geopolitických vizí je britský geograf H. J. Mackinder, který na počátku 20. století zformuloval tzv. *heartland theory*. Mackinder zachoval hlavní principy „*mahanovského*“ pohledu s tím, že tam, kde jiní zeměpisci a historici hledali odlišnosti, on nacházel jednotu:

- vodstva moří a oceánů se mu slila v jednotný *Světový oceán*,
- Evropu, Asii a Afriku spojil v jeden *Světový ostrov*.

Základem Mackinderovy geopolitiky se stal *osobitý pohled na Eurasii*, Evropu však neohraničoval na jihu Středozemním mořem ale saharskou pouští (což v podstatě odpovídá antickému pohledu). *Dějiny Evropy podřídil asijské historii*: po tisíce let přece *asijské nájezdníky* neustále pronikali širokým prostorem mezi Uralem a Kaspickým mořem, postupovali otevřeným prostorem jižního Ruska a pronikali do srdce evropského poloostrova, čímž ovlivňovali osudy národů v okolí – Rusů, Němců, Francouzů, Italů atd. *Takto podle Mackindera došlo pod tlakem východních barbarů ke vzniku evropské civilizace*.

Narozdíl od A. Mahana se tedy H. Mackinder domníval, že *síla se pohybuje hlavně ve směru východ – západ*. Podle těchto principů umístil téměř celé dějiny do pásu mezi 20° a 60° severní šířky.

Z výše uvedených tezí vychází definice pojmu *Heartland*, který Mackinder použil k označení jakéhosi srdce země, *jádra Světového ostrova* (Heartland = nejrozsáhlejší rovinatá oblast zemské pevniny, z níž vycházel tlak nomádů tvořících evropskou

historii, viz obr. 4). Rozhodující otázkou světové politiky proto také je otázka, *kdo bude ovládat Heartland, a jaký bude jeho silový potenciál.*

Kolem Heartlandu se podle H. Mackindera vytvořily *dva hlavní politické pásy* (viz obr. 6):

- **vnitřní pŕlměsíc**, zahrnující Německo, Rakousko-Uhersko, Turecko, Indii a Čínu;
- **vnějši ostrovní pŕlměsíc**, skládající se z Velké Británie, Jižní Afriky, Austrálie, Spojených států, Kanady a Japonska.

Obr. 6: Ilustrace k heartland theory
Pramen: Krejčí, O. 1993 (mapa č. 2, s. 58)

Vzhledem k tomu, že velké řeky Heartlandu ústí buď na severu do zamrzajících vod Severního ledového oceánu nebo na jihu do uzavřených vodních nádrží Kaspického moře a Aralského jezera, je **Heartland pro mořskou moc nedostupný**. Podle H. Mackindera proto *skončila nadvláda mořské moci těsně po roce 1900* (dokončení kolonizace celého světa), a *od té doby přebírá iniciativu pozemní moc*, neboť Heartland začal konsolidovat a násobit své síly ve strategicky nejvýznamnější pozici.

Z těchto závěrů vyvodil po skončení první světové války H. Mackinder požadavek vytvoření **nárazníkové oblasti ve východní Evropě**:

- „Kdo vládne východní Evropě, ovládá Heartland:
- Kdo vládne Heartlandu, ovládá Světový ostrov:
- Kdo vládne Světovému ostrovu, ovládá svět.“

Takto formulované doporučení adresoval politikům rozhodujícím po první světové válce o novém uspořádání Evropy – *idea nárazníkových států byla tehdy v podstatě přijata*, šlo o to, aby východní Evropa nebyla dominována Německem nebo Ruskem. Vznik řady středoevropských států včetně Československa odpovídal Mackinderově představě „evropské zóny separace euroasijského Heartlandu od okrajového pŕlměsíce mořské moci“. Tato zóna bývá někdy nazývána též jako tzv. **Curzonova linie** (podle britského ministra zahraničních věcí G. Curzona).

V roce 1943 H. Mackinder svou vizi poněkud modifikoval - formuloval nový geopolitický pojem – *Vnitrozemský oceán*, podle něhož *oblast severního Atlantiku s přilehlými moři a řekami tvoří ucelenou geografickou jednotku*, kolem níž existuje jedna velká kulturní komunita, tzv. *Ameroevropa*. Právě ta by podle Mackindera měla být schopna vytvořit *novou světovou rovnováhu* tím, že bude mít *dostatek sil čelit pokusům Heartlandu ovládnout svět*.

Za touto úpravou lze sledovat postupný vznik dvou hlavních světových supervelmocí – SSSR (ovládnutí pásu zemí ve střední Evropě) a USA.

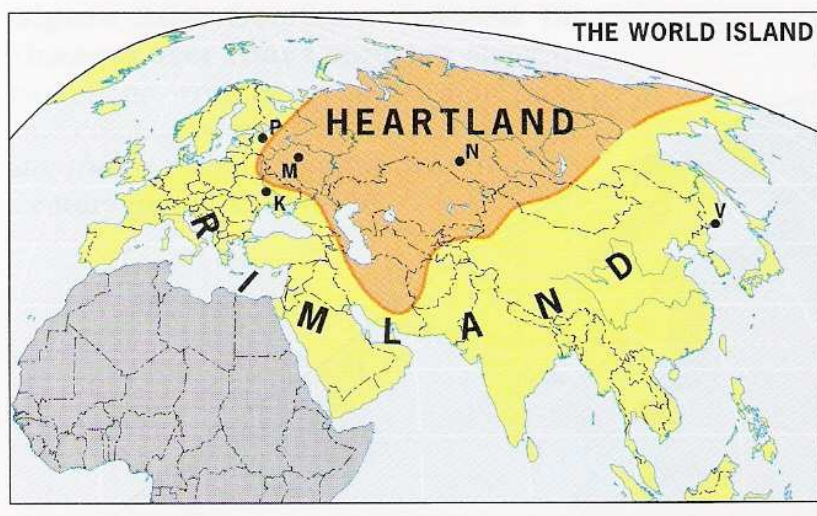
Na myšlenky A. Mahana a H. Mackindera navázal v druhé části první poloviny 20. století americký geopolitik N. Spykman. Ten věnoval bezprostřední pozornost vojenské síle státu jako nejdůležitější složce moci a válce jako rozhodujícímu testu životaschopnosti státu. Jeho koncepce rovnováhy překonává Mackinderův pesimismus tím, že *nejdůležitější světové centrum moci přesouvá do Spojených států* s tím, že bezpečnostní řešení pro USA spočívá v *aktivním zabezpečování transatlantické a transpacifické zóny*.

I on přitom hledá nárazníkovou zónu mořské a pozemní moci – umístil ji do *Rimlandu*, *okrajového pásu euroasijského kontinentu* (viz obr. 7). V parafrázi na Mackindera potom tvrdí:

- „*Kdo kontroluje Rimland, ovládá Eurasii;*
- *kdo ovládá Eurasii, kontroluje osudy světa.*“

V souvislosti s uvedeným tvrzením lze nahlížet na *válečné konflikty v Koreji a Vietnamu*, které se odehrály v Rimlandu. *Vzhledem k roztržitosti Rimlandu je však jeho ovládnutí jedinou mocností podle Spykmana nepravděpodobné*.

N. Spykman zároveň patřil k prvním geopolitikům, kteří kromě atlantské a pacifické fronty mezi Starým a Novým světem zdůrazňovali v souvislosti s *růstem významu letectva závažnost polární fronty*. Význam těchto skutečností zdůrazňovali také další američtí geopolitikové, např. *A. de Seversky* a *S. Cohen* (raketové a jaderné zbraně, závody ve zbrojení, schopnost zničit protivníka, ale zároveň i celý svět...).

Obr. 7: Heartland a Rimland v pojetí N. Spykmana
Pramen: de Blij, H. J., Murphy, A. B., 1999, s. 366, obr. 26.5

V moderní historii tak došlo k následujícím významným změnám geopolitické situace:

- 19. století bylo dobou, kdy o globální hegemonii usiloval větší počet států (Velká Británie, Francie, Německo, Rusko, USA a Japonsko) – situace tzv. **multipolárního světa** však s určitým zjednodušením vedla k první světové a později i k druhé světové válce;
- z II. světové války vzešly posíleny zejména dva státy – USA a Sovětský svaz; silné evropské státy a Japonsko ztratily své kolonie a s nimi i svůj geopolitický vliv, a to přestože se USA prostřednictvím ekonomické (Marshallův plán) a administrativní pomoci (Japonsko) snažily jejich statut alespoň zčásti podpořit. Důsledkem druhé světové války tak byla výrazná **bipolarita**, světu dominovaly dvě jasně definované **supervelmoci** (USA a SSSR – ten dominoval téměř celému Heartlandu, a to včetně klíčového území střední a východní Evropy);
- po pádu SSSR a ostatních komunistických zemí se v 90. letech staly **jedinou světovou supervelmocí USA**. Zdá se však, že v důsledku změn v průběhu 20. století (prostorové rozložení zbraní hromadného ničení a jaderných zbraní, terorismus) se **dominance USA trochu zmenšuje** a začíná se formovat **nový světový řád**, který patrně opět získá znaky **multipolarity** – ve světě lze vysledovat čtyři hlavní potenciální velmoci:
  - Rusko (v současnosti je sice v nepříliš dobré situaci, přesto disponuje ohromným vojenským komplexem a také velkým množstvím přírodních zdrojů),
  - Evropa (cestou ke zvýšení geopolitického významu představuje pokračující integrace a unifikace – EHS → ES → EU),
  - Čína (zejména východní provincie tohoto státu v současnosti zažívají ohromný ekonomický růst),
  - USA.

Kromě toho lze očekávat i jisté **omezení role státu v mezinárodní politice**, a to v souvislosti s **růstem významu**:

- **nadstátních subjektů politické i ekonomické povahy** (OSN, EU, NATO a jiné multistátní organizace × rostoucí vliv nadnárodních korporací v souvislosti s globalizací);
- **regionálních a lokálních subjektů** (regiony v evropské politice, rostoucí význam metropolitních regionů, world cities, ...).

Geopolitika - závěr

Geopolitika jako první na teoretické úrovni upozornila na **prostorový rozměr mezinárodní politiky a na její globální charakter**. Toto upozornění však bylo **přehnaně absolutizované**:

- mezinárodní politika je redukována na **mocenský konflikt** a ten pak na **konflikt vojenský**, vojenské umění je povýšeno na filozofii dějin,
- **podcenění role času**, jakožto významného rozměru mezinárodní politiky, dynamický rozvoj techniky (např. vzestup významu vzdušné moci – možnost zásahu Heartlandu raketovými prostředky apod.).

Použitá literatura:

- de Blij, H. J., Murphy, A. B. 1999. Human geography: culture, society, and space. John Wiley & Sons, Inc.
- Rubenstein, J. M. 2002. The cultural landscape: an introduction to human geography. Prentice-Hall, Inc.
- Krejčí, O. 1993. Český národní zájem a geopolitika. Universe, spol. s r.o., Praha.
- Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (eds.). 2000. Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie. Univerzita Karlova, Praha.